

به نام خدا

سایه‌ی امن

(ضرورت فضای عاطفی و سلامت روان در رابطه والدین و فرزندان)

مؤلف :

محبوبه محمد حسینی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۵)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

Chaponashr.ir

chaponashr.ir

iran-journals.com

سرشناسه : محمد حسینی، محبوبه ، ۱۳۶۵
عنوان و نام پدیدآور : سایه‌ی امن (ضرورت فضای عاطفی و سلامت روان در رابطه والدین و فرزندان) / مولف: محبوبه محمد حسینی
مشخصات نشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۵.
مشخصات ظاهری : ۱۲۰ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۲۸۲-۰
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : سایه‌ی امن
رده بندی کنگره : TP ۹۸۳
رده بندی دیویی : ۶۶۸/۵۵
شماره کتابشناسی ملی : ۸۳۷۶۱۹
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیبا

نام کتاب : سایه‌ی امن (ضرورت فضای عاطفی و سلامت روان در رابطه والدین و فرزندان)

مولف : محبوبه محمد حسینی

ناشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)

صفحه آرایشی، تنظیم و طرح جلد: الهام غفاری

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۵

چاپ: زبرجد

قیمت: ۱۷۵۰۰۰ تومان

فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان :

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۲۸۲-۰

تلفن مرکز پخش : ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

chaponashr.ir

iran.parnate.com

فهرست

پیشگفتار.....	۵
مقدمه.....	۷
فصل اول: نقشه‌ی رابطه از دل‌بستگی تا امنیت روانی.....	۱۱
مفهوم «امنیت عاطفی» و جایگاه آن در رشد کودک.....	۱۴
دل‌بستگی، تنظیم هیجان و اثرات بلندمدت آن.....	۱۷
الگوهای رایج رابطه والد کودک و پیامدهای روانی.....	۱۹
نشانه‌های بیرونی نیازهای درونی کودک.....	۲۲
فصل دوم: والدگری عاطفی مهارت‌هایی برای گفتن، شنیدن و بودن.....	۲۷
شنیدن عاطفی نیازمند چند مهارت کلیدی است:.....	۲۸
گفت‌وگوی امن با کودک (کلمات، لحن، زمان و ظرفیت).....	۳۱
مرزگذاری بدون طرد: نه گفتن محترمانه و اثرگذار.....	۳۴
تنظیم هیجانی والد و انتقال آن به کودک.....	۳۸
فصل سوم: وقتی رابطه آسیب می‌بیند از سوء تفاهم تا زخم‌های پنهان.....	۴۳
چرخه‌های رایج تعارض والد کودک (شروع، تشدید، تثبیت).....	۴۶
مرحله‌ی نخست: آغاز چرخه (نقطه‌ی جرقه).....	۴۶
مرحله‌ی دوم: تشدید (انفجار هیجانات).....	۴۷
مرحله‌ی سوم: تثبیت (تبدیل به الگو).....	۴۸
ریشه‌ی مشترک چرخه‌ها.....	۴۹
عبور از تثبیت.....	۴۹

انتقاد، تحقیر، تهدید و بی‌اعتنایی: اثرات روان‌شناختی	۵۰
کودکِ خجالتی/پرخاشگر/سکوت‌پیشه: خوانش‌های متفاوت اما یک نیاز مشترک	۵۳
نشانه‌شناسی: افت تحصیلی، اضطراب، افت اعتمادبه‌نفس، و	۵۶
فصل چهارم: سلامت روان در بستر خانواده پیشگیری از بحران	۶۱
اضطراب و افسردگی در کودکان و نقش خانواده در شکل‌گیری یا ترمیم	۶۵
نقش مدرسه، رسانه و شبکه‌های اجتماعی؛ و اینکه خانواده چگونه سپر بسازد	۷۱
چه زمانی باید ارزیابی تخصصی انجام شود؟ (راهنمای کلی و غیرتشخیصی)	۷۴
فصل پنجم: ترمیم و بازسازی رابطه از شرم تا باز خرید عاطفی	۷۹
چگونه بعد از تعارض، رابطه را ترمیم کنیم؟	۸۱
مدیریت شرم و گناه والد: مسئولیت‌پذیری بدون خودویرانگری	۸۴
تکنیک‌های ساده ولی مؤثر برای گفت‌وگوی ترمیمی با کودک	۸۷
تبدیل اشتباه به «درس ایمن» برای رشد هیجانی	۹۱
فصل ششم: راهکارهای کاربردی برای والدین برنامه‌های قابل اجرا	۹۵
قرارداد عاطفی خانواده: قواعدی برای امنیت، احترام و پیش‌بینی‌پذیری	۹۹
نقشه روزانه تنظیم هیجان (روال صبح/بعدازظهر/شب)	۱۰۲
شیوه‌های تشویق سالم: از پاداش تا اعتباردهی به تلاش کودک	۱۰۵
راهنمای فعالیت‌های مشترک برای تقویت پیوند (بازی، گفت‌وگو، سرگرمی)	۱۱۰
نتیجه‌گیری	۱۱۴
منابع	۱۱۹

پیشگفتار

این کتاب از دل یک مشاهده‌ی ساده اما عمیق شکل گرفت؛ مشاهده‌ی اینکه بسیاری از دشواری‌های روانی کودکان نه از کمبود امکانات، نه از نبود آموزش، و نه حتی از نبود محبت، بلکه از کیفیت فضای عاطفی در روابط خانوادگی سرچشمه می‌گیرند. در سال‌های اخیر، گفت‌وگو درباره تربیت کودک بیش از گذشته گسترش یافته است. والدین کتاب می‌خوانند، در کارگاه‌ها شرکت می‌کنند و تلاش می‌کنند روش‌های تازه‌ای برای پرورش فرزندانشان بیاموزند. با این حال، در میان این حجم از توصیه‌ها و راهکارها، یک عنصر بنیادی گاهی کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد: تجربه‌ی عاطفی کودک در رابطه با والدین. کودک جهان را ابتدا از طریق رابطه می‌شناسد. پیش از آنکه واژه‌ها را بفهمد، لحن صدا را درک می‌کند؛ پیش از آنکه منطق را بیاموزد، امنیت یا ناامنی را احساس می‌کند. تجربه‌های کوچک و تکرارشونده‌ی روزمره نگاهی که پاسخ داده می‌شود، اشکی که دیده می‌شود، یا احساسی که نادیده گرفته می‌شود—به تدریج تصویری درونی از جهان می‌سازند. این تصویر درونی همان چیزی است که بعدها بر اعتماد، عزت‌نفس، شیوه‌ی ارتباط با دیگران و حتی توانایی فرد برای مواجهه با دشواری‌های زندگی اثر می‌گذارد.

در بسیاری از خانواده‌ها، والدین با نیت‌های صادقانه و دلسوزانه تلاش می‌کنند بهترین شرایط را برای فرزندان خود فراهم کنند. اما گاهی فشارهای زندگی، باورهای تربیتی قدیمی، یا ناآگاهی از نیازهای عاطفی کودک باعث می‌شود رابطه به جای آنکه به فضایی امن تبدیل شود، به میدانی از سوءتفاهم، تنش یا فاصله‌ی عاطفی بدل گردد. در چنین شرایطی، رفتارهای کودک از پرخاشگری گرفته تا سکوت و گوشه‌گیری اغلب به عنوان «مشکل رفتاری» دیده می‌شوند، در حالی که بسیاری از این رفتارها در واقع زبان ناگفته‌ی نیازهای عاطفی هستند. این کتاب با هدف روشن‌تر کردن همین زبان نوشته شده است. تلاش شده است تا مفاهیم بنیادین روان‌شناسی رشد و دلبستگی به زبانی قابل فهم برای والدین و علاقه‌مندان ارائه شود؛ به گونه‌ای که خواننده نه تنها مفاهیم نظری را درک کند، بلکه بتواند آن‌ها را در زندگی روزمره‌ی خود نیز به کار ببندد. در این مسیر، تمرکز اصلی بر ایجاد و حفظ «فضای عاطفی امن» در خانواده است؛ فضایی که در آن کودک احساس می‌کند دیده می‌شود، شنیده می‌شود و ارزشمند است.

«سایه‌ی امن» استعاره‌ای است از همان حضوری که شاید همیشه به چشم نیاید، اما اثر آن در تمام لحظات رابطه جاری است. همان‌گونه که سایه در کنار نور شکل می‌گیرد، امنیت عاطفی نیز در بستر رابطه‌ای شکل می‌گیرد که هم پذیرش دارد و هم مرز، هم همدلی دارد و هم هدایت.

مقدمه

امنیت عاطفی، یکی از بنیادی‌ترین نیازهای انسان است، درست هم‌سنگ با نیاز به غذا، خواب و تنفس. کودک، پیش از آنکه کلام بداند، زبان امنیت را می‌شناسد. بدن او می‌فهمد که آیا در آغوشی امن قرار دارد یا در محیطی پرابهام و ناپایدار. امنیت عاطفی یعنی کودک بتواند تجربه‌های درونی خود را، از شادی تا خشم و از ترس تا ناکامی، بدون ترس از طرد، تحقیر یا بی‌اعتنایی در حضور والد تجربه کند. این حس، زیربنای سلامت روان و رشد شناختی اوست؛ زیرا تنها در شرایطی که سیستم عصبی احساس امنیت دارد، مغز می‌تواند از حالت بقا خارج شده و به سوی یادگیری، خلاقیت و تعامل حرکت کند. امنیت عاطفی برخلاف تصور عمومی، به معنای راحتی دائمی نیست؛ یعنی والد قرار نیست مانع هر ناراحتی، گریه یا شکست شود. بلکه امنیت عاطفی یعنی وجود یک رابطه‌ی پاسخگو و قابل پیش‌بینی که در آن، هیجان‌های کودک به‌درستی فهمیده و بازتاب داده شوند. کودک یاد می‌گیرد که احساساتش معنا دارند، و هیچ هیجانی آن‌قدر خطرناک نیست که باعث از دست دادن عشق والد شود. در غیاب چنین احساسی، کودک به تدریج بخش‌های بزرگی از احساسات خود را سرکوب می‌کند تا رابطه را حفظ کند، و این سرکوب همان بهایی است که در درازمدت به اضطراب، افسردگی یا گسست درون‌روانی منجر می‌شود.

اگر بخواهیم با نگاه علمی‌تر سخن بگوییم، امنیت عاطفی یعنی کاهش کارکرد مکرر سیستم هشدار مغز یعنی ساختارهایی مانند آمیگدالا، که در زمان ترس و تهدید فعال می‌شوند. وقتی والد با چهره‌ی آرام، صدای هماهنگ و تماس بدنی محترمانه پاسخ می‌دهد، مغز کودک پیام می‌گیرد که "امن هستی". این اطمینان، باعث ترشح هورمون‌هایی چون اکسی‌توسین و سروتونین می‌شود؛ موادی که احساس پیوند، آرامش و انسجام درونی را افزایش می‌دهند. برعکس، در محیط پر از فریاد، بی‌ثباتی و خاموشی هیجانی، کورتیزول و آدرنالین طولانی‌مدت بالا می‌مانند، که نتیجه‌اش اضطراب مزمن و مشکلات تنظیم هیجان است. به بیانی ساده، امنیت عاطفی غذای مغز هیجانی است؛ محرومیت از آن نوعی سوءتغذیه نامرئی محسوب می‌شود. کودک در جریان رشد، نه تنها از کلمات که از کیفیت رابطه یاد می‌گیرد جهان چگونه کار می‌کند. اگر پدر یا مادری باشد که احساساتش را می‌فهمد، ترس‌هایش را تحمل می‌کند و خشمش را با احترام پاسخ می‌دهد، کودک درمی‌یابد که "احساس داشتن، خطرناک نیست". این آموخته، پایه‌ی هویت درونی و عزت‌نفس سالم است. او می‌آموزد که می‌تواند هم آسیب‌پذیر باشد و هم پذیرفته شود.

اما اگر هیجان‌های اصلی کودک مکرر بی‌ارزش شمرده شوند مثلاً «گریه نکن، مرد که گریه نمی‌کنه» یا «از چی می‌ترسی، بچه که نیستی» پیام زیرپوستی این است که "درونت نادرست است". اینجاست که کودک از خودش جدا می‌شود و یک «چهره‌ی اجتماعی» می‌سازد تا محبت را حفظ کند. این چهره در بزرگسالی شکل منظم و سواس، بردباری افراطی یا همدلی بیمارگونه به خود می‌گیرد. امنیت عاطفی در حقیقت پلی است میان دلبستگی اولیه و سلامت روانی آینده. در نخستین سال‌های زندگی، کودک هنوز تمایز روشنی بین خود و والد ندارد. او از طریق کیفیت حضور والد، حس خویشتن را می‌سازد. اگر آن حضور آینه‌ای شفاف و مهربان باشد، تصویر درونی کودک منسجم خواهد بود؛ اما اگر بازتاب سرد، متناقض یا بی‌اعتنا باشد، بخش‌هایی از روان کودک دچار ناهماهنگی می‌شود. کودکانی که این تجربه بی‌ثبات را دارند، معمولاً بعدها درک روشنی از "که هستم و چه احساسی دارم" ندارند؛ چون اولین بازتاب‌های عاطفی‌شان تحریف‌شده بوده‌اند. جایگاه امنیت عاطفی در رشد کودک مانند ستون مرکزی در ساختمان ذهنی اوست. تصور کن کودکی بدون این ستون رشد کند؛ او ممکن است ظاهر سالمی داشته باشد، حتی نمرات خوبی بگیرد یا در جمع به نظر شاد بیاید، اما درونی پر از تنش دارد. هر استرس کوچکی می‌تواند او را فروپاشد، زیرا ساختار درونی‌اش تاب تحمل فشار را ندارد. بالعکس، کودکی با امنیت عاطفی بالا، اگرچه گاهی گریه می‌کند یا می‌ترسد، اما پس از مدتی خود را بازیابی می‌کند، چون مطمئن است حمایت وجود دارد. چنین کودکی در آینده راحت‌تر روابط عمیق برقرار می‌کند، تاب‌آوری بالاتری دارد و در برخورد با ناکامی سریع‌تر به تعادل بازمی‌گردد. نکته‌ی کلیدی این است که امنیت عاطفی از دل رابطه‌های مکرر کوچک ساخته می‌شود، نه لحظات بزرگ و نمایشی. وقتی مادر با آرامش به حرف کودک گوش می‌دهد، وقتی پدر اشتباهش را می‌پذیرد، وقتی بعد از یک دعوا دوباره آشتی می‌کنند، وقتی والد می‌گوید «می‌فهمم ناراحتی اما در عین حال کنارت هستم» همه‌ی این لحظات خشت‌های اصلی امنیت‌اند. مغز کودک در چنین شرایطی یاد می‌گیرد که دنیا قابل پیش‌بینی است و عشق، مستقل از عملکرد او وجود دارد. عشق مشروط، یعنی «اگر خوب باشی دوستت دارم»، کودک را مضطرب می‌کند و عشق بی‌قید و شرط، یعنی "دوستت دارم، حتی وقتی اشتباه می‌کنی"، به او احساس امنیت می‌دهد تا خودش را رشد دهد.

امنیت عاطفی تنها برای رشد هیجانی مهم نیست، بلکه بر رشد شناختی نیز اثر مستقیم دارد. مغز در حالت دفاعی نمی‌تواند یاد بگیرد. اگر کودک از توبیخ مداوم بترسد، بخش هیپوکامپ مرکز یادگیری حافظه فعالیتش کاهش می‌یابد. به همین دلیل، کودکان نگران و مضطرب بسیار زود خسته می‌شوند، تمرکزشان پایین است و اشتباه‌های ساده‌شان زیاد می‌شود. برعکس، در فضایی امن و عاطفی، ذهن باز می‌ماند و یادگیری به عنوان تجربه‌ای لذت‌بخش شکل می‌گیرد.

چنین کودکی به تدریج حس توانمندی پیدا می‌کند، که یکی از مؤلفه‌های اصلی رشد سالم است. امنیت عاطفی همچنین بستری است برای شکل‌گیری همدلی. کودک زمانی می‌تواند احساسات دیگران را درک کند که خود در فضایی امن احساساتش را تجربه و معنا کرده باشد. اگر هیجان‌هایش سرکوب شده باشند، نمی‌تواند هیجان دیگری را بشناسد. از این رو، امنیت عاطفی آغاز اخلاق و نوع دوستی است. در سطح اجتماعی نیز، افرادی که در کودکی امنیت تجربه کرده‌اند، کمتر دست به خشونت می‌زنند، احترام بیشتری به مرزها دارند و روابطی پایدارتر شکل می‌دهند. به همین دلیل، بسیاری از روان‌شناسان رشد بر این باورند که سرمایه‌ی عاطفی والدین، مهم‌تر از سرمایه‌ی اقتصادی آنان است. اما در کنار همه‌ی این‌ها، باید پذیرفت که هیچ رابطه‌ای از خطا و بی‌نظمی خالی نیست. تحول واقعی زمانی شکل می‌گیرد که کودک تجربه‌ی ناامنی کوتاه‌مدت را در محیطی تحمل‌پذیر تجربه کند و سپس شاهد ترمیم رابطه باشد. این تجربه به او می‌آموزد که جهان می‌تواند هم دچار شکستن شود و هم ترمیم یابد. بلکه آنچه مهم است تداوم پاسخگویی والد و بازگشت به ارتباط است. پس امنیت عاطفی به معنای نبود تضاد نیست؛ به معنای وجود پیوندی است که در برابر تضاد تاب می‌آورد و بازسازی می‌شود. یکی از نشانه‌های والد آگاه، توانایی تحمل هیجان‌های کودک است بدون اینکه فوراً بخواهد آنها را از بین ببرد. اگر کودک ناراحت است، هدف آن نیست که سریع ساکتش کنیم، بلکه اینکه کنار او بمانیم تا یاد بگیرد ناراحتی قابل تحمل است. هر لحظه‌ای که والد، کودک را در هیجانش تنها نمی‌گذارد، ذهن او می‌آموزد که احساسات هرچقدر سخت، گذرا هستند. این آموخته در بزرگسالی به شکل توانایی تحمل ناکامی، فقدان و درد ظاهر می‌شود.

در واقع، امنیت عاطفی ترکیبی است از دیده‌شدن، شنیده‌شدن و درک‌شدن. دیده‌شدن یعنی والد نگاهی واقعی باشد، نه فقط فیزیکی بلکه در سطح توجه. شنیده‌شدن یعنی به حرف کودک گوش داده شود حتی اگر کودک هنوز زبان گفتن ندارد. و درک‌شدن یعنی تجربه‌ی کودک جدی گرفته شود ولو والد موافق نباشد. این سه با هم حس "من وجود دارم و برای کسی مهمم" را می‌آفرینند؛ همان محور سلامت روان. امنیت عاطفی یعنی اطمینان درونی از این که "می‌توانم هیجان‌هایم را احساس کنم، بیان کنم و همچنان دوست‌داشتنی باقی بمانم." این چکیده‌ی رشد سالم انسانی است. هیچ کودک یا انسانی نمی‌تواند بدون آن به بلوغ روانی برسد. هر برنامه‌ی تربیتی، آموزشی یا روان‌درمانی اگر این بنیان را در نظر نگیرد، روی زمین ناهموار روان کار می‌کند. والدینی که

می‌خواهند کودکانی قوی، بااعتماد و خلاق تربیت کنند، پیش از هرچیز باید مأمّن عاطفی‌ای بسازند که کودک بتواند در آن بی‌خطر احساس کند، اشتباه کند و همچنان پذیرفته شود.

فصل اول

نقشه‌ی رابطه از دلبستگی تا امنیت روانی

رابطه‌ی والد و کودک، تنها یک پیوند زیستی یا رفتاری نیست؛ شبکه‌ای پیچیده از تجربه‌های عاطفی، ادراک‌های بدنی، برداشت‌های ذهنی و پیام‌های ضمنی است که از نخستین روزهای تولد شروع به شکل‌گیری می‌کند و تا بزرگسالی به‌طور پنهان ادامه می‌یابد. هنگامی که از «نقشه‌ی رابطه» سخن می‌گوییم، منظورمان ساختاری است که در ذهن کودک شکل می‌گیرد؛ ساختاری که با تکرار تجربه‌های روزمره، نوعی الگوی پیش‌بینی‌پذیر از اینکه «دیگران چگونه‌اند» و «من چگونه‌ام» می‌سازد. این نقشه، پایه‌ی دلبستگی و سپس امنیت روانی است و در آینده‌ی فرد درباره اعتماد، روابط عاطفی، ظرفیت تحمل اضطراب، توان تنظیم هیجان و حتی انتخاب‌های مهم زندگی اثر می‌گذارد. کودک از لحظه‌ای که در آغوش گرفته می‌شود، جهان را از خلال کیفیت لمس، لحن صدا، ریتم تنفس والد و هماهنگی عاطفی تجربه می‌کند. پیش از آنکه کلام را بفهمد، بدن او می‌فهمد که آیا جهان امن است یا تهدیدکننده. روان‌شناسی دلبستگی توضیح می‌دهد که کودک در ماه‌های نخست، بر اساس پاسخگویی والدین به نیازهایش، یک مدل ذهنی از رابطه می‌سازد: اگر نیاز او دیده شود، تسکین بگیرد و والد بتواند با هیجان‌هایش هماهنگ شود، نوعی اعتماد پایه‌ای شکل می‌گیرد. این اعتماد نه به کلمات که به تجربه‌های مکرر هر روزه وابسته است. کودک بارها می‌آزماید: «اگر گریه کنم، کسی می‌آید؟ اگر ترسیدم، کسی مرا آرام می‌کند؟ اگر اشتباه کنم، طرد می‌شوم یا کمک می‌گیرم؟» پاسخ والد، نقشه‌ی رابطه را طراحی می‌کند.

امنیت عاطفی زمانی شکل می‌گیرد که کودک متوجه شود هیجان‌هایش نه تنها پذیرفتنی‌اند، بلکه قابل مدیریت‌اند؛ و والد کسی است که می‌تواند این مدیریت را ممکن کند. کودک با والد تنظیم می‌شود، نه با خواسته‌ها یا دانسته‌های خودش. این هماهنگی هیجانی چیزی شبیه به

«رقص» است؛ رقصی که اگر والد بتواند با ریتم کودک همراه شود، زمینه‌ی رشد مغزی و روانی او را فراهم می‌سازد. در سال‌های اخیر، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که بخش‌هایی از مغز که مرتبط با آرام‌سازی، کنترل تکانه و ایجاد حس امنیت هستند، در بستر رابطه فعال می‌شوند و توسعه می‌یابند. یعنی رابطه نه فقط تجربه‌ای احساسی، بلکه فرآیندی نورویولوژیک استاگر والد بتواند هیجان‌های کودک را بازتاب دهد، او می‌آموزد که جهان درونش معنا دارد و قابل فهم است. «تو ترسیدی؟ حق داری. بیا با هم آرومش کنیم.» چنین جمله‌هایی از نظر روانی پیام مهمی را منتقل می‌کنند: «هیجان‌های اهمیت دارند.» اما اگر والد هیجانی را نادیده بگیرد یا از آن بترسد، کودک می‌آموزد که «درون من خطرناک است» یا «نیازهایم ارزش ندارند». این پیام‌ها بعدها در شکل‌گیری شخصیت، روابط عاطفی بزرگسالی و حتی ظرفیت تحمل فشارهای روزمره اثرگذارند.

نقشه‌ی رابطه در سال‌های اولیه به قدری قدرتمند است که حتی کیفیت روابط آینده را پیش‌بینی می‌کند. کودکانی که امنیت عاطفی تجربه کرده‌اند، در نوجوانی کمتر دچار اضطراب شدید، ریسک‌پذیری افراطی، یا وابستگی ناسالم می‌شوند. آنان بهتر می‌توانند محدوده‌ها را حفظ کنند، نه بیش از حد می‌چسبند و نه به سرعت دور می‌شوند. تعادل سالم میان استقلال و وابستگی، محصول دلبستگی ایمن است. وقتی امنیت فراهم نباشد، کودک ممکن است یکی از مسیرهای ناایمن را شکل دهد: دلبستگی اجتنابی، دلبستگی دوسوگرا یا دلبستگی آشفته. این الگوها در اصل تلاش‌های بدنی و روانی کودک برای بقا و سازگاری‌اند، نه نشانه‌های «بد بودن» کودک. او صرفاً سعی می‌کند با والد و محیط خود هماهنگ شود. برای مثال، دلبستگی اجتنابی معمولاً زمانی شکل می‌گیرد که والد از هیجان دوری می‌کند، احساسات را نادیده می‌گیرد یا فقط موقعیت‌های «بی‌دردسر» را می‌پذیرد. در این حالت، کودک یاد می‌گیرد که نیاز داشتن خطرناک است، پس خاموش می‌کند.

چنین کودکی بعدها ممکن است به ظاهر مستقل، بی‌نیاز یا سرد به نظر برسد؛ اما در عمق، درد ندیده‌شدن را حمل می‌کند. در مقابل، دلبستگی دوسوگرا زمانی رخ می‌دهد که پاسخ والد بی‌ثبات است؛ گاهی بسیار مهربان و گاهی دور. کودک نمی‌داند چه انتظاری داشته باشد، پس به شدت می‌چسبد، گریه می‌کند، نوسان نشان می‌دهد و امنیتش را از طریق مراقبت افراطی مطالبه می‌کند. نوع آشفته، شدیدترین شکل است و وقتی رخ می‌دهد که خود والد برای کودک هم منبع امنیت و هم منبع ترس باشد. اما نکته مهم اینجاست: هیچ نقشه‌ای غیرقابل تغییر نیست. مغز

انسان انعطاف‌پذیر است و رابطه‌های بعدی، به‌ویژه رابطه والدین با افزایش آگاهی، می‌تواند نقشه را بازسازی کند. به همین دلیل است که مهارت‌های والدگری عاطفی، حتی برای والدینی که تجربه‌های سخت کودکی داشته‌اند، قابل یادگیری است. والد اگر بتواند تنظیم هیجانی خود را بهبود دهد، کودک هم مسیر دیگری را تجربه خواهد کرد. امنیت روانی همیشه از والد بی‌نقص نمی‌آید؛ بلکه از والد «به اندازه کافی خوب» می‌آید: والدینی که اشتباه می‌کنند، اما ترمیم می‌کنند؛ خشمگین می‌شوند، اما بعد گفتگو می‌کنند؛ گاهی نمی‌دانند، اما جستجو می‌کنند و می‌آموزند.

در این مسیر، مهم‌ترین عامل، هماهنگی عاطفی است. هماهنگی یعنی والد بتواند حالت درونی کودک را حس کند، آن را بفهمد و واکنشی نشان دهد که با تجربه‌ی کودک همخوان باشد. برای مثال، اگر کودک از تاریکی می‌ترسد، والد نباید بگوید «چیزی نیست! ترس نداره!» بلکه باید بگوید «می‌فهمم ترسیدی. بیا باهم چراغ کم‌نور روشن کنیم تا مطمئن بشی امنی.» کودک نه با منطق، بلکه با همراهی والد آرام می‌شود. این همراهی، معنا، تنظیم و امنیت می‌آورد. در مقابل، ناهماهنگی‌های مکرر، نقشه‌ی رابطه را سردرگم می‌کنند. کودک نمی‌داند چه کسی هست، چه احساسی دارد و دیگران چگونه خواهند بود. این سردرگمی در سال‌های بعد می‌تواند به اضطراب‌های اجتماعی، مشکلات اعتماد، سختی در بیان نیازها یا ترس از صمیمیت تبدیل شود. اما حتی در چنین شرایطی، ترمیم ممکن است. ترمیم زمانی اتفاق می‌افتد که والد پس از یک تعارض یا اشتباه، به کودک بازگردد و بگوید: «متأسفم که داد زدم. تو تقصیری نداشتی. من عصبی بودم و باید بهتر مراقب خودم می‌بودم.» این جمله‌ها، برخلاف تصور عموم، اقتدار والد را کم نمی‌کند؛ بلکه رابطه را تقویت می‌کند. کودک با خودش می‌گوید: «اشتباه‌ها پایان رابطه نیستند.» امنیت روانی همچنین به کودک کمک می‌کند تا جهان را قابل پیش‌بینی ببیند. برنامه‌های روزمره‌ی ثابت، احترام به مرزها، پاسخگویی منظم به نیازها، و وجود قواعد روشن، همه به کودک حس ثبات می‌دهند. ثبات برای کودک یعنی «می‌توانم آرام باشم و بر رشد خود تمرکز کنم.» در محیط‌های نامطمئن، اما انرژی کودک صرف دفاع، پیش‌بینی خطر یا جلب توجه می‌شود. به همین دلیل، کودکان ناامن معمولاً مشکلات بیشتری در مدرسه، روابط اجتماعی و مدیریت هیجان‌ها دارند. یکی از عناصر مهم نقشه‌ی رابطه، تجربه‌ی «در آغوش گرفته‌بودن» است.

لمس حمایتی، تماس چشمی گرم، لبخند، صدای آرام والد، همه پیام‌هایی بی‌کلام هستند که امنیت می‌سازند. پژوهش‌ها ثابت کرده‌اند کودکانی که تماس جسمی مناسبی دریافت می‌کنند، ضربان قلبشان سریع‌تر آرام می‌شود، سطح هورمون استرس پایین‌تر است و تنظیم هیجانی بهتر دارند. این اثرها حتی سال‌ها بعد باقی می‌مانند.

مفهوم «امنیت عاطفی» و جایگاه آن در رشد کودک

امنیت عاطفی، یکی از بنیادی‌ترین نیازهای انسان است، درست هم‌سنگ با نیاز به غذا، خواب و تنفس. کودک، پیش از آنکه کلام بداند، زبان امنیت را می‌شناسد. بدن او می‌فهمد که آیا در آغوشی امن قرار دارد یا در محیطی پرابهام و ناپایدار. امنیت عاطفی یعنی کودک بتواند تجربه‌های درونی خود را، از شادی تا خشم و از ترس تا ناکامی، بدون ترس از طرد، تحقیر یا بی‌اعتنایی در حضور والد تجربه کند. این حس، زیربنای سلامت روان و رشد شناختی اوست؛ زیرا تنها در شرایطی که سیستم عصبی احساس امنیت دارد، مغز می‌تواند از حالت بقا خارج شده و به سوی یادگیری، خلاقیت و تعامل حرکت کند.

امنیت عاطفی برخلاف تصور عمومی، به معنای راحتی دائمی نیست؛ یعنی والد قرار نیست مانع هر ناراحتی، گریه یا شکست شود. بلکه امنیت عاطفی یعنی وجود یک رابطه‌ی پاسخگو و قابل پیش‌بینی که در آن، هیجان‌های کودک به‌درستی فهمیده و بازتاب داده شوند. کودک یاد می‌گیرد که احساساتش معنا دارند، و هیچ هیجانی آن‌قدر خطرناک نیست که باعث از دست دادن عشق والد شود. در غیاب چنین احساسی، کودک به تدریج بخش‌های بزرگی از احساسات خود را سرکوب می‌کند تا رابطه را حفظ کند، و این سرکوب همان بهایی است که در درازمدت به اضطراب، افسردگی یا گسست درون‌روانی منجر می‌شود. اگر بخواهیم با نگاه علمی‌تر سخن بگوییم، امنیت عاطفی یعنی کاهش کارکرد مکرر سیستم هشدار مغز یعنی ساختارهایی مانند آمیگدالا، که در زمان ترس و تهدید فعال می‌شوند. وقتی والد با چهره‌ی آرام، صدای هماهنگ و تماس بدنی محترمانه پاسخ می‌دهد، مغز کودک پیام می‌گیرد که "امن هستی". این اطمینان، باعث ترشح هورمون‌هایی چون اکسی‌توسین و سروتونین می‌شود؛ موادی که احساس پیوند، آرامش و انسجام درونی را افزایش می‌دهند. برعکس، در محیط پر از فریاد، بی‌ثباتی و خاموشی هیجانی، کورتیزول و آدرنالین طولانی‌مدت بالا می‌مانند، که نتیجه‌اش اضطراب مزمن و مشکلات تنظیم هیجان است. به بیانی ساده، امنیت عاطفی غذای مغز هیجانی است؛ محرومیت از آن نوعی

سوءتغذیه نامرئی محسوب می‌شود. کودک در جریان رشد، نه تنها از کلمات که از کیفیت رابطه یاد می‌گیرد جهان چگونه کار می‌کند. اگر پدر یا مادری باشد که احساساتش را می‌فهمد، ترس‌هایش را تحمل می‌کند و خشمش را با احترام پاسخ می‌دهد، کودک درمی‌یابد که "احساس داشتن، خطرناک نیست". این آموخته، پایه‌ی هویت درونی و عزت نفس سالم است. او می‌آموزد که می‌تواند هم آسیب‌پذیر باشد و هم پذیرفته شود. اما اگر هیجان‌های اصلی کودک مکرر بی‌ارزش شمرده شوند مثلاً «گریه نکن، مرد که گریه نمی‌کند» یا «از چی می‌ترسی، بچه که نیستی» پیام زیرپوستی این است که "درونت نادرست است". اینجاست که کودک از خودش جدا می‌شود و یک «چهره‌ی اجتماعی» می‌سازد تا محبت را حفظ کند. این چهره در بزرگسالی شکل منظم و سواس، بردباری افراطی یا همدلی بیمارگونه به خود می‌گیرد.

امنیت عاطفی در حقیقت پلی است میان دلبستگی اولیه و سلامت روانی آینده. در نخستین سال‌های زندگی، کودک هنوز تمایز روشنی بین خود و والد ندارد. او از طریق کیفیت حضور والد، حس خویشتن را می‌سازد. اگر آن حضور آینه‌ای شفاف و مهربان باشد، تصویر درونی کودک منسجم خواهد بود؛ اما اگر بازتاب سرد، متناقض یا بی‌اعتنا باشد، بخش‌هایی از روان کودک دچار ناهماهنگی می‌شود. کودکانی که این تجربه بی‌ثبات را دارند، معمولاً بعدها درک روشنی از "که هستم و چه احساسی دارم" ندارند؛ چون اولین بازتاب‌های عاطفی‌شان تحریف‌شده بوده‌اند. جایگاه امنیت عاطفی در رشد کودک مانند ستون مرکزی در ساختمان ذهنی اوست. تصور کن کودکی بدون این ستون رشد کند؛ او ممکن است ظاهر سالمی داشته باشد، حتی نمرات خوبی بگیرد یا در جمع به نظر شاد بیاید، اما درونی پر از تنش دارد. هر استرس کوچکی می‌تواند او را فروپاشد، زیرا ساختار درونی‌اش تاب تحمل فشار را ندارد. بالعکس، کودکی با امنیت عاطفی بالا، اگرچه گاهی گریه می‌کند یا می‌ترسد، اما پس از مدتی خود را بازیابی می‌کند، چون مطمئن است حمایت وجود دارد. چنین کودکی در آینده راحت‌تر روابط عمیق برقرار می‌کند، تاب‌آوری بالاتری دارد و در برخورد با ناکامی سریع‌تر به تعادل بازمی‌گردد.

نکته‌ی کلیدی این است که امنیت عاطفی از دل رابطه‌های مکرر کوچک ساخته می‌شود، نه لحظات بزرگ و نمایشی. وقتی مادر با آرامش به حرف کودک گوش می‌دهد، وقتی پدر اشتباهش را می‌پذیرد، وقتی بعد از یک دعوا دوباره آشتی می‌کنند، وقتی والد می‌گوید «می‌فهمم ناراحتی